

Рецензия

за дисертационния труд на Йоанна Нейкова на тема “Фрагментарното изискване и възможността за литературна трансгресия” за получаване на научната и образователна степен “доктор” в област 2. Хуманитарни науки, направление 2.1. Филология (теория на литературата).

от проф. д-р Тодор Христов, Катедра “Теория и история на литературата”, СУ “Св. Климент Охридски”

Със заповед № РД-38-99 от 19.02.2024 г. на Ректора на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ бях определен за член на научното жури по защитата на дисертацията на Йоанна Иванова Нейкова. Процедурата е спазена във всички нейни аспекти. Дисертантката е изпълнила необходимите минимални национални изисквания за научна област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Теория на литературата) и изискванията на ЗРАСРБ, правилника за приложение на ЗРАСРБ и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.

Обобщени данни за научната продукция и дейността на кандидата

Йоанна Нейкова е завършила бакалавърска програма “Българска филология” и магистърска програма “Литературознание” в СУ “Св. Климент Охридски”. От 2020 до 2023 г. тя е редовен докторант по теория на литературата, а от 2022 г. — хоноруван асистент по теория на литературата. Автор е на 5 публикации в научни сборници, свързани с темата на дисертационния труд и на 7 доклада, от които 1 на международна

научна конференция и 2 на конференции с международно участие. Представената дисертация се състои от увод, четири глави и заключение с обем 222 с., научна литература от 162 заглавия, от които 101 на английски, френски и немски език. Както показва и докладът от системата за проверка на плагиатство, дисертационният труд представлява оригинална разработка на Йоанна Нейкова.

Оценка на дисертационния труд

Фрагментът може да бъде мислен различно: като жанр, практика, понятие. Йоанна Нейкова го схваща като изискване да се прекрачва отвъд границите, към ръба на възможното (с. 6–7). Тъй като такава крачка отвъд е възможна преди всичко в мисленето и писането, дисертацията изгражда фрагмента като понятие за писането и мисленето на ръба на възможното. В този раздел от рецензията ще опиша накратко конструкцията на това понятие и ще отбележа няколко приноса, които не са отбелязани в автореферата към дисертацията.

Както стана дума, първата стъпка в изграждането на понятието за фрагмент е крачка отвъд свеждането му до жанрова или дискурсивна форма. Тази първа крачка вече отвежда към апория: фрагментът не е цяло, но е такъв, само доколкото е фрагмент от цяло; следователно той е възможен благодарение на цяло, което отсъства, под натиска на “един център, който организира и дава смисъл всеки един от фрагментите, без да нарушава неговата фрагментарност и без да го включва в дадена тотализираща структура” (127–28, бел. 233). Поради това фрагментът предполага особен режим на представяне, който Йоанна Нейкова описва като присъствие на отсъстващото (154); израз на липса на вътрешна пълнота (71); “разцъфтяване на скритото и затвореното”

(150); “непосредствена очевидност, която същевременно с това задържа в сърцевината си нещо скрито” (64).

Все пак какво е фрагментът, след като условие за възможността му е отсъствието на цялото, към което принадлежи? Можем да намерим изход от апорията, ако приемем, че отсъстващо цяло не е просто несъществуващо, защото е съществувало или може да съществува (44, 48). В първия случай бихме схванали фрагмента като археологически обект (79), включително като обект на една дискурсивна археология (44; впрочем Фуко твърди, че тъкмо фрагментарното е предметът на дискурсивния анализ). Йоанна Нейкова е избрала втората, “по-енигматична” (7) възможност. В резултат на това изходната апория е прераснала в нова: фрагментът е възможно благодарение на отсъствието на едно възможно цяло, но същевременно цялото е възможно благодарение на фрагмента, така че фрагментът прави възможно условието за възможността си. При това цялото, към което отправя фрагментът, не е абстрактна възможност; то не е потънало в не-необходимо истинното минало, както виртуалните възможности на Жил Делёз. Цялото, което прави възможен и е направено възможно от фрагмента, е вкоренено в идното (48). Поради това фрагментът е по същността си движение, надхвърлящо хоризонта на присъствието.

За целите на тази рецензия можем да обобщим понятието, изградено от Йоанна Нейкова, с формулата, че фрагментът е това, което още не е. Въпреки краткостта и неточността си, тази формула вече показва, първо, че фрагментът предполага негативност, маркираща разлома между това, което е, и това, което би могло да бъде. В хода на изследването тази негативност е разгърната в серия контекстуални варианти: граница, прекъсване, противопоставяне, разрыв, ръб, зев, лимит, външно. Второ,

негативността, от която избликва фрагментарното, не е статична: тя е условие за възможност на едно ставане, което на свой ред я прави възможна (10–11, 150). При това, макар да е задвижено от негативност, това ставане не се разгръща като диалектика. То е по-скоро вечно възвръщане (16); начало, прекъсващо това, което вече е, за да му позволи да започне отново (22); „подвижно, динамично разкъсано единство,” насочено към самото себе си (150); „безкрайна редица от огледала, които умножават и степенуват наличните форми” (38). Макар Йоанна Нейкова да отбелязва диалектическия произход на това ставане, диалектиката тук е прегъната върху себе си, затворена в кръг, може би дори свита до точка. Това прави възможен трети концептуален ход: Йоанна Нейкова приема, че фрагментът е тъкмо това ставане; както казва тя, фрагментът е неспокойствие (6), натиск (129), движение (129), динамизъм (85, 150), вечният ход на историческия разпад (81), или ако обобщим, крачка отвъд тук и сега, която не прекрачва в отвъдно тук и сега.

Един от ключовите приноси на дисертацията ми се струва идеята ставането, в което се състои фрагментът, да бъде мислено като трансгресия (20). Благодарение на тази идея понятието за фрагмент, изградено в дисертацията, надхвърля собствения си хоризонт, така че да направи възможно мисленето на иманентната негативност на ставането. В това отношение изследването изпробва посока на мислене, предложена от Мишел Фуко, която въведението на дисертацията резюмира по следния начин: “освобождаване на трансгресията от логиката на противопоставяне, характерна за диалектическия дискурс” (22). Трябва да се отбележи също, че начинът, по който Йоанна Нейкова схваща трансгресията, е направил възможен нов, приносен прочит на многократно препрочитаното творчество на Морис Бланшо, фокусиран върху концептуалната близост между Бланшо и Батай (136). Но преди всичко, този прочит освобождава

понятията на Бланшо от възела на диалектиката, прехвърляйки върху недиалектическото понятие за трансгресия дискурсивните функции на безделието (*désouvement*, което Йоанна Нейкова коментира през призмата на Джорджо Агамбен на с. 77)

Щом фрагментът е ставане, той предполага сила; тъй като ставането е израз на една иманентна негативност, тази сила е негативна, но същевременно иманентна на фрагментарното (121). Изследването описва различни нейни варианти: властта, която упражняват границите на литературната творба (11); неутралното писане, принуждаващо езика да излиза извън себе си (24); “началото на творбата, прекъсващо непрекъснатостта на изначалното” (142); “съпротивата на литературата към субективност и еднозначност” (12); метафоричният или метафизичният субект, поставящ “под съмнение представата, че литературната творба е единна, завършена и цялостна” (10); изтощаването на езика (162); заличаващата му сила (195); неутралното (169); работата на смъртта в живота (191). Всички тези варианти на мислене на силата, разкриваща се в ставането на фрагментарното, са събрани в една констелация от понятието за фрагментарно изискване (15). Йоанна Нейкова го извлича от фрагмент от *Стъпката отвъд* на Морис Бланшо, където то не функционира като понятие. За да го концептуализира, тя го свързва с идеите на немските романтици за фрагментарността, анализирани в *Литературният абсолют* на Филип Лаку-Лабарт и Жан-Люк Нанси (35), а също и (както често се прави в съвременната българска теория) посредством натрупването на преводни варианти, които го превръщат в констелация от значения. Понятието за фрагментарно изискване, изградено върху тази основа, е разгърнато като серия от варианти: литературен абсолют (34); диалог (55); фрагментарен принцип (60); руина (81); алегория (107); граничен опит (135); начало (142); изискване за съдържаност

(147); пророческото слово (155). Тази серия от варианти свързва фрагментарното изискване с дискурсивната тъкан на конкретните анализи, но същевременно го конституира като отсъстващ инвариант, връзката с който трансформира в алегии на фрагментарното наблюденията над ранния немски романтизъм, Валтер Бенямин, Шарл Бодлер, Юлия Кръстева, Хьолдерлин, Самюъл Бекет, Пол Остър и самия Бланшо. Този начин на мислене, преработващ самите понятия в алегии, на един обект, който се явява, изплъзвайки си отвъд видимото (6), също следва да бъде признат като принос на изследването.

Въпроси и коментари

Бих искал да поставя три въпроса, чиято цел е да изяснят допълнително изследователската перспектива, очертана в дисертацията. Първо, ако фрагментарното изискване е израз на сила, то дали тази сила е присъща на литературата (като “същностен аспект”, 8; виж също 171); или напротив, следва да я разпознаваме в иманентната негативност на всяко ставане; или всъщност би следвало да мислим самата литература като ставане, като фрагмент, който винаги още не е, защото е “прогресивно ориентиран напред към бъдещето, към всичко онова което ... би могъл да бъде” (34)? Второ, финалът на главата върху романтичния фрагмент включва следното твърдение: “Фрагментът е форма на общението, неговата индивидуалност и сингуларност предполага създаването на общност, основана на словото” (59). Бих искал да попитам дали това твърдение може да бъде обобщено за фрагментарното изискване като такова или е валидно само за романтизма. Трето, “в частта „Песента като начало: Орфей“, където Бланшо коментира образа на тракийския поет в поезията на Рилке, отбелязва, че „Той [Орфей] е поетическата творба, ако тя можеше да стане

поет, това би било идеал и пример за поетическа цялост” (144). Бих искал да попитам дали този коментар се отнася само до фигурата на Орфей в творчеството на Рилке, интерпретирано от Бланшо, или би следвало да видим в него черта на фрагментарното; в последния случай как се отнася идеалът за преобразяването на поетическата творба в поет към необходимостта от въплъщаването ѝ в общност, отбелязана в предходния цитат?

Автореферат и публикации по темата на дисертацията

Авторефератът следва конвенциите на жанра и представя коректно съдържанието и приносите на дисертационния труд. В рамките на процедурата са посочени 5 научни публикации, които са свързани с темата на дисертацията и представляват оригинални разработки на Йоанна Нейкова. Приложен към документите по процедурата е текстът на една публикация, разгръщаща анализа на неутралното слово в романите на Самюъл Бекет. Тъй като тезите на публикациите са интегрирани сполучливо в дисертационния труд, няма да ги коментирам отделно.

Заключение

Дълбоко промисленото, филологически прецизно и ерудирано изследване на Йоанна Нейкова представлява съществен принос към областта на литературната теория. Въз основа на гореизложеното убедено препоръчвам на уважаемото жури да присъди на Йоанна Нейкова научната и образователна степен “доктор” в област 2. Хуманитарни науки, направление 2.1. Филология (теория на литературата).

Рецензент:

10 май 2024 г.

гр. София